

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 338.246:504

Проф. О.О. Шубін, д-р екон. наук –

Донецький НУ економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ПРОДОВОЛЬСТВА: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИМОГ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Пріоритетність соціальних та екологічних проблем країни, їх вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, здоров'я населення та інтереси майбутніх поколінь спонукає до пошуку шляхів вирішення проблеми безпеки продовольства з урахуванням формування національної соціально-екологічної стратегії.

Ключові слова: продовольство, безпека, екологічна спрямованість, шляхи вирішення Програми розвитку органічного виробництва.

Наша країна стала на шлях незалежності та ринкової економіки. Вона поставила за мету свого подальшого суспільного й економічного розвитку вступ до Європейського Союзу і діяльності в межах Світової організації торгівлі, побудову демократичних інститутів державного устрою. Нові процеси європейської інтеграції спрямовуються на формування екологічно безпечного довкілля та сталого розвитку економіки країни для створення постіндустріальної моделі функціонування господарського комплексу. Україна намагається позиціонувати себе державою, яка була б надійним партнером у вирішенні глобальних і регіональних проблем у європейському і світовому співтоваристві.

Сучасний етап світового економічного розвитку характеризується посиленням прагнення держав до забезпечення збалансованого і взаємозумовленого функціонування усіх сфер життєдіяльності національних спільнот. Останнє передбачає не лише гармонізацію діяльності всіх складових національних господарських систем, а й посилення адаптаційних механізмів, здатних згладити наслідки можливих негативних впливів, здійснюваних на системи загалом та їх окремі елементи.

Виникає потреба у глибокому вивченні проблеми якості продовольства і безпеки харчування в умовах соціально-екологічних ризиків, у систематизації знань про харчування, що охоплює низку питань, які виходять за межі біології, екології, медицини, економіки. Визначені проблеми покладено в основу нового підходу до ідеології життя, окреслені Європейською програмою "Здоров'я для всіх у ХХІ тисячолітті", національних програм "Україні – безпечне харчування", "Здоров'я нації" і концепцією Якості життя. Більшість людей усвідомлює необхідність підвищення рівня своїх знань, подолання неосвіченості в галузі харчування, прагне вивчати ці проблеми і осмислити зв'язок екології, харчування і здоров'я.

За свідченням багатьох вчених екологічний стан України нині наближається до кризового. Недосконала структура господарства країни протягом багатьох десятиліть формувалася без урахування об'єктивних потреб населення та економічних можливостей її окремих територій, структурних деформацій народного господарства, що спостерігаються в перебудовчі часи. Перевагу надавали розвитку сировинно-видобувних, найбільш ресурсомістких, енергоємних та екологічно небезпечних галузей промисловості. Впровадження технологій здійснювалося "най дешевшим" способом – без будівництва очисних споруд.

Це стосується й харчової промисловості, яка охоплює близько 22 тис. підприємств і за питомою вагою посідає друге місце в економіці країни. На більшості підприємств експлуатують морально застаріле і спрацьоване природоохоронне устаткування, що призводить до забруднення навколишнього природного середовища. Технології виробництва харчових продуктів здебільшого характеризуються високими питомими витратами сировини, палива, енергії, води та інших природних ресурсів, що робить їх неконкурентоспроможними на міжнародному ринку. Неконтрольовані викиди забруднювальних речовин в атмосферу, водойми та ґрунти спричинили істотне забруднення їх, що стало на заваді виробництву екологічно безпечної рослинної та тваринної сировини для харчових виробництв.

Особливо погіршилась екологічна ситуація в країні після катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції, що призвело до радіоактивного забруднення ґрунтів та водойм на значних територіях. Як наслідок, виробництво екологічно безпечної продукції на сільськогосподарських угіддях стало проблематичним.

Для виробництва екологічно безпечних харчових продуктів потрібні високоякісна екологічно безпечна сировина та високоефективні "зелені" й "органічні" технології. З цією метою здійснюють заходи з екологізації виробництва – поступового розширення дії екологічних пріоритетів у виробничій діяльності, підвищення екологічної освіченості й свідомості управлінського персоналу, проникнення екологічних нововведень у виробництво, впроваджують екологічну модернізацію виробництва. Екологізація виробництва полягає у раціональному природокористуванні (заощадження природних ресурсів на всіх стадіях виробництва, економія витрат сировини, палива та енергії тощо) і впровадженні екологічних нововведень у промисловість (виробництво екологічно безпечної харчової продукції; споживання відновлених природних ресурсів; комплексне перероблення сировини та утилізація відходів виробництва і споживання; мінімізація відходів, які не утилізуються; енергозбереження та використання нетрадиційних джерел енергії тощо). Одним з основних напрямків екологізації харчових виробництв є, насамперед, виробництво продовольчої сировини за сучасними екологічно безпечними технологіями (екотіпними, органічними), вдосконалення і "зелена" модернізація технології виробництва, зокрема уловлювання викидів, комплексне перероблення стічних вод і відходів та використання продуктів перероблення як вторинної сировини, тобто трансформація забруднювальних речовин на корисні продукти. Вче-

ні рекомендують "зелену" модернізацію виробництва здійснювати на основі системно-екологічного механізму для підвищення її ефективності.

До речі, національна безпека держави на нинішньому етапі розвитку, яка донедавна визначалася політичною й соціальною стабільністю в суспільстві, нині оцінюється і значною мірою станом навколишнього природного середовища, яке останніми роками забруднюється, виснажується і деградує надзвичайно високими темпами. Виробництво та споживання забрудненої сільськогосподарської продукції є основною причиною зростання екологічно залежних хвороб (онкологічні та легеневі хвороби, захворювання, зумовлені порушенням обміну речовин). Як свідчать експерти ВООЗ, 70-80 % захворювань людей – це наслідок споживання неповноцінних і недоброякісних харчових продуктів.

Продовольча сировина і продовольство є основою функціонування агропродовольчої системи і ринку продовольства. Формування національної соціально-екологічної стратегії враховує пріоритетність соціальних та екологічних проблем країни за критеріями ризику впливів на всі сфери життєдіяльності суспільства, здоров'я населення та інтереси майбутніх поколінь.

Національна соціально-екологічна стратегія здійснюється у контексті реалізації національної стратегії переходу до інноваційної моделі розвитку відповідно до рішень Всесвітнього саміту в Йоганнесбурзі та політичних орієнтирів Пан'європейського процесу, визначеного на саміті "Довкілля для Європи, Київ-2003". Багатий ресурсно-природний потенціал, високоосвічене населення, розвинені індустрія та інфраструктура створюють усі необхідні передумови для впровадження в Україні вимог цих самітів [1, 2]. Відповідно до їх рішень, у нашій країні розроблено "Основні напрями державної екологічної політики" (1998 р.), вже зазначені національні програми "Здоров'я нації", "Якість життя", "Україні – безпечне харчування", а також Європейську програму "Здоров'я для всіх у XXI столітті". На підставі цього документа розробляють програми Уряду в галузі охорони довкілля та екологічної і продовольчої безпеки України.

Актуальність і доцільність дослідження проблем якості продовольства і безпечності харчування в контексті екологічних проблем зумовлені пріоритетним статусом продовольчої сфери у вітчизняному господарському комплексі, загальною значущістю забезпечення збалансованого функціонування соціально-екологічної системи і особливим місцем в економічній системі ринку продуктів харчування і економіки загалом.

Категорія якості й безпеки харчових продуктів сьогодні є однією із ключових проблем формування сучасного конкурентоспроможного ринку і продовольчої безпеки будь-якої держави. Засновником методу виробництва органічної продукції вважають британця А. Говарда. Його книга "Сельскохозяйственный завет", яка вийшла друком у 1940 р., спричинилася до перевороту в науці та агровиробництві. Говард описав негативний вплив хімічних добрив на здоров'я тварин та рослин, а також запропонував систему добрування ґрунтів, яка базується на використанні компостів із рослинних залишків і перегною.

Завдяки втіленню англійцем Ів Бел Форум "зеленого заповіту" в житті екологічне рільництво перейшло із галузі філософії в аграрну науку. У розвинених країнах існують критерії, за якими продукт можна віднести до категорії "безпечні": не містять генетично модифікованих інгредієнтів; не містять інгредієнтів, вироблених за використанням пестицидів, гербіцидів, отрутохімікатів і штучних добрив; не містять штучних консервантів, барвників і смакових добавок; зобов'язані мати на упаковці спеціальні ліцензійні символи BIO, ECO, ORGANIC.

Основна мета стандартів "organic" – забезпечувати максимальну чистоту продуктів (відсутність шкідливих хімічних сполук і ГМО) і максимальну ефективність їх харчової цінності: повноцінних білків, складних вуглеводів, природних жирів, вітамінів, мікроелементів, ензимів, клітковини тощо.

У Європі продукти "organic" (органічні) виробляють відповідно до стандартів "Загальноєвропейської угоди з органічного виробництва сільськогосподарської продукції" 2092/91 від 24 червня 1991 р. з 2009 р. у Європейському Союзі діють нові директиви з органічного виробництва 837/2007 і 889/2008. Основою американських стандартів, як і раніше, залишається "Акт про органічне виробництво продуктів харчування", прийнятий у 1990 р.

Органічне сільське господарство в Європі стало стрімко розвиватися в період з 1990 по 2002 р., тоді площа органічних сільськогосподарських угідь збільшувалася в середньому на 30 % на рік. У цей час на частку Європи припадає чверть усіх органічних сільськогосподарських угідь світу (7,4 млн га), щорічне зростання становить близько 7 %. Італія, Іспанія, Німеччина, Великобританія і Франція в сумі мають понад 50 % всіх органічних сільськогосподарських земель Європи. Щорічні темпи зростання органічного агробізнесу в розвинених країнах становлять 20-30 %, але у світі обсяг продажів органічних продуктів не перевищує 1-3 % від загального обсягу продажів продуктів харчування в світі.

Згідно з розробленим в ЄС Планом дій з запровадження та поширення органічного виробництва, більшість країн-членів ЄС мають (і їх виконують) свої власні національні програми розвитку цього напрямку сільськогосподарської діяльності. Більшість ринків екологічної продукції Європейського Союзу або США сформувалися внаслідок встановлення і під безпосереднім впливом директив, які визначають необхідні вимоги до продукції, методів її виробництва і дають змогу маркувати її як екологічну ("органічна", "біологічна", "біоорганічна", "біодинамічна", "біо", "еко").

Понад півстоліття країни світу намагаються розробити систему єдиних, універсальних, організаційно-правових стандартів здійснення міжнародної торговельної діяльності. Цей процес розпочався у 1947 р. внаслідок підписання 23 країнами світу Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Нині він зосереджений в рамках Світової організації торгівлі (СОТ), яка нараховує 153 країни-учасниці, питома вага яких у світовій торгівлі становить близько 96 %. Оскільки сільське господарство України є пріоритетною галуззю її економіки, забезпечуючи 15-18 % ВВП країни, то проблеми ефективної

участі України в СОТ та забезпечення її національних економічних інтересів у цій галузі відзначаються високою актуальністю [3].

За оцінками експертів, світовий ринок споживання органічних продуктів становить близько 40 млрд. Євро та має стійку тенденцію до подальшого зростання. Незважаючи на позитивні світові тенденції розвитку органічного ринку, за висновками експертів, найближчі п'ять років український внутрішній ринок споживання органічних продуктів перебуватиме на стадії формування та початкового розвитку, адже українських аграріїв на зовнішні ринки мотивує об'єктивний платоспроможний попит з боку "старих органічних ринків" [4; 5].

Водночас у країнах ЄС та у світі загалом стрімко поширюється органічне виробництво. В ЄС розроблено та виконується План дій з запровадження та поширення органічного виробництва, більшість країн-членів ЄС мають свої власні національні програми розвитку цього напрямку сільськогосподарської діяльності. Органічне виробництво – це цілісна система господарювання та виробництва харчових та інших продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики, що враховують збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання тварин та методів виробництва, які відповідають певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження [6-8].

Доречно зауважити, що Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, все ж таки досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва (табл. 1).

Табл. 1. Загальна площа органічних с.-г. угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002-2010 рр.

Задіяні ресурси	Рік								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість господарств	31	69	70	72	80	92	118	121	142
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984	270193	270226

Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, становить більше чверті мільйона гектарів, а наша держава займає почесне двадцять перше місце поміж світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь України становить майже 0,7 %. При цьому Україна посідає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. Окрім того, в нашій державі сертифіковано 200 тис. га дикоросів.

В останні три роки спостерігається тенденція наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, соки, сиропи, повидло, сухофрукти, мед, м'ясні та молочні вироби.

Офіційні статистичні огляди ІФОАМ підтверджують, що якщо на початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус "органічного", то наприкінці 2010 р. в Україні нараховувалось вже 142 сертифікованих органічних господарства, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель становила 270226 га.

З огляду на зазначене, та зважаючи на європейську орієнтацію України, існує невідкладна необхідність реалізації "Державної програми розвитку органічного виробництва" (Прийняття Концепції та початок виконання Програми – 2010 рік. Кінцевої дати виконання Програми не встановлено) як екологічно-, соціально- та економічно-доцільного напрямку виробничої діяльності. Виконання Програми розвитку органічного виробництва в Україні має зробити вагомий внесок у вирішення цілої низки екологічних, економічних і соціальних проблем, таких як: зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище внаслідок ведення сільськогосподарської діяльності; ресурсоощадність та зменшення енергомісткості сільськогосподарського виробництва; підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на світових ринках; покращення здоров'я працівників сільського господарства та населення загалом; покращення добробуту сільського населення шляхом диверсифікації діяльності, підвищення рівня зайнятості та розвитку сільських територій; захист прав споживачів.

Усі аспекти Програми розвитку органічного виробництва в Україні, а особливо такі: зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище внаслідок ведення сільськогосподарської діяльності, підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на світових ринках і захист прав споживачів прямо пов'язані з основною екологічною спрямованістю проблеми якості й безпеки продовольства українського населення. Перехід на органічну їжу дає змогу людині бути впевненою у безпеці свого раціону, а в національному вимірі – у безпеці харчування населення країни і збереженні генофонду нації.

На сьогоднішній світовий обсяг ринку органічних продуктів перевищує 25 млрд дол. США, і щорічний приріст у середньому становить 20-30 %. Європейці вже зараз витрачають на "органічні" продукти майже 12 млрд дол. За оцінкою фахівців, третину сільськогосподарських земель у Європі до 2010 р. використовували під органічне землеробство. Найближчими роками обсяг цього ринку становитиме 100 млрд дол. США. Однак існує й досі низка об'єктивних та суб'єктивних причин, чому в Україні органічні продукти мало доступні для основної частки населення.

Україна є здебільшого аграрною державою. Саме агропродовольчий сектор економіки України (сільське господарство, харчова і переробна промисловість) забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 17 % ВВП та близько 60 % фонду споживання населення. Прийняття та виконання Програми розвитку органічного виробництва в Україні має зробити вагомий внесок у вирішення цілої низки екологічних, економічних і соціальних проблем. На жаль, процеси екологічної деградації довкілля за останні десятиріччя в Україні досягли катастрофічних масштабів:

- спостерігається руйнування сільгоспугідь та зниження родючості ґрунтів – основного джерела забезпечення продовольчої безпеки країни та добробуту сільського населення;
- інтенсивність процесів майже знищення родючих ґрунтів внаслідок використання застарілих агротехнологій та недотримання фундаментальних законів та правил сільськогосподарської діяльності досягла небезпечного для економічної стабільності держави рівня (впливу ерозії зазнає 57,5 % земель країни, кількість еродованих земель щорічно збільшується на 80-90 тис. га, а внаслідок ерозії щорічно втрачається близько 11 млн т гумусу; 0,5 млн т азоту; 0,4 млн т фосфору та 0,7 млн т калію, 38 % орних земель країни є переущільненими;
- інтенсивно збільшуються площі кислих і солонцевих ґрунтів;
- більше ніж 40 % орних земель України потребують хімічної меліорації (комплексу заходів, спрямованих на поліпшення фізико-хімічних та фізичних властивостей ґрунтів – гіпсування та вапнування).

Виходячи з мети Програми – забезпечення сталого розвитку аграрного комплексу України шляхом розвитку та підтримки ведення органічного виробництва як одного з пріоритетних напрямків реалізації державної аграрної політики, її реалізація, безумовно, сприятиме вирішенню таких завдань як: збереження та поліпшення родючості ґрунтів; охорони навколишнього середовища та збереження біорізноманіття; створення належних умов для розвитку сільських територій; забезпечення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції в умовах інтеграції України у світовий економічний простір; збереження здоров'я нації шляхом забезпечення населення якісними та безпечними сертифікованими як органічними продуктами харчування, так і іншими товарами.

До речі, в Україні вже прийнято Закон "Про загальну безпеку нехарчової продукції", згідно з яким виробники зобов'язані вводити в обіг лише безпечну продукцію, в іншому разі виробникові загрожує штраф сумою від 25500 до 51000 грн., а за повторне протягом трьох років таке саме порушення – сумою від 42500 до 85000 грн. Крім того, виробник несе відповідальність сумою від 12750 до 25500 грн., за повторне протягом трьох років таке саме порушення – сумою від 25500 до 51000 грн. До розповсюджувачів продукції також застосовують відповідальність за недотримання ними умов зберігання поширюваної продукції, якщо внаслідок цього продукція стала небезпечною, – у вигляді штрафу обсягом від 4250 до 17000 грн., за повторне протягом трьох років таке саме порушення – сумою від 8500 до 17000 грн. Закон України "Про загальну безпеку нехарчової продукції" від 02.12.2010 р., № 2736-VI набуває чинності вже з 06.07.2011 р. А зараз на розгляді Верховної Ради України є Закон України "Про загальну безпеку харчової продукції" [9].

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях. Українські сертифіковані органічні господарства – різної величини – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до десятків тисяч гектарів ріллі. Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних про-

дуктів в Україні почав розвиватись з 2006-2007 рр., сягнувши в 2008 р. 600 тис. євро, 2009-1,2 млн євро, 2010-го цей показник зріс до 2,4 млн євро, а в 2011 р. – до 5,1 млн євро.

Однак повільний розвиток органічного виробництва в нашій країні спричинений все ще незавершеністю створення законодавчої та нормативно-правової бази, яка б чітко окреслила державну політику у сфері органічного виробництва, створила умови для законодавчого визнання та захисту органічних продуктів, формування національної системи сертифікації, затвердження правил, стандартів і чіткої, ефективної системи державної підтримки та стимулювання розвитку органічного виробництва.

В Україні поки що не існує жодного вітчизняного нормативного акту, який би регулював органічне виробництво. Відповідно, вітчизняні виробники проходять процедуру органічної сертифікації свого виробництва за чинними міжнародними стандартами, найчастіше – це норми Європейського Союзу. На сьогодні держава все ж намагається підтримати цей сектор економіки. Державною цільовою Програмою розвитку села на період до 2015 р. планується довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 відсотків, передбачається стимулювання ведення органічного сільського господарства, унормування розвитку органічного землеробства та створення системи його сертифікації.

Варто зазначити, що Верховною Радою України 21 квітня 2011 р. був ухвалений Закон "Про органічне виробництво". Документом визначалися правові, економічні, соціальні та організаційні основи ведення органічного сільського господарства, вимоги щодо вирощування, виробництва, перероблення, сертифікації, етикетування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції та сировини. Прийняття Закону є актуальним для нашої держави, адже це дасть змогу започаткувати розроблення повного пакету нормативно-правових актів для формування ефективної законодавчої бази європейського рівня і створення реального правового поля для забезпечення рівних умов функціонування суб'єктів господарювання органічного напрямку.

Оскільки вітчизняна сільськогосподарська продукція програє у конкурентоспроможності іноземній, державна підтримка сільського господарства стає надзвичайно актуальною в контексті членства України у Світовій організації торгівлі, яка реалізує принцип справедливої конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції, заходи державної підтримки, спрямовані, насамперед, на захист внутрішнього агропродовольчого ринку. Україна, як і інші країни, що приєднуються до організації, взяла на себе певні зобов'язання з чотирьох напрямів: щодо державної підтримки сільського господарства; доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; санітарних і фітосанітарних заходів, експортної конкуренції в торгівлі аграрною продукцією. Згідно з "Угодою про сільське господарство", в СОТ стратегії поділяють на три скриньки: "зелену", "жовту" та "блакитну" (табл. 2).

Щодо заходів "жовтої скриньки", а саме, відсутності їх чіткого переліку в Угоді про сільське господарство, для оцінення "жовтих" програм підтримки використовують показник "сукупного (агрегованого) виміру підтрим-

ки" (СВП): підтримка ринкових цін, що визначається добутком різниці між цінами виробників і довідковими цінами та обсягу продукції; прями виплати виробникам відповідно до видів сільськогосподарської продукції, засновані як на різниці цін, так і ті, що не залежать від різниці цін та можуть бути визначені на основі бюджетних витрат; неспецифіковані субсидії, що виплачуються виробникам без прив'язки до виду продукції і визначаються на основі бюджетних витрат (встановлено Угодою про сільське господарство [10]).

Табл. 2. Основні заходи державної підтримки сільського господарства [2]

Стратегія "зеленої скриньки"	Стратегія "жовтої скриньки"	Стратегія "блакитної скриньки"
Заходи державної підтримки, які зовсім не впливають або впливають мінімально на виробництво і торгівлю. До заходів "зеленої скриньки" включають: державні програми з інформаційних, дорадчих послуг, науково-дослідні програми, програми боротьби зі шкідниками та захворюваннями, з виведення нових сортів рослин і порід худоби та ін. Держава має право фінансувати заходи "зеленої скриньки" у будь-якому необхідному обсязі, залежно від можливостей бюджету	Програми, спрямовані на стимулювання виробництва та підвищення прибутковості через підтримку цін на продукцію, здешевлення входних матеріально-технічних ресурсів та ін. Заходи підтримки, які можуть бути віднесені до "жовтої скриньки", підпадають під зобов'язання щодо їх скорочення в країнах-учасниках СОТ	Заходи спрямовані на обмеження перовиробництва через фіксовані сільськогосподарські площі, фіксоване поголів'я тощо, і щодо них також немає обмежень фінансування з бюджету

Після вступу до СОТ національна аграрна політика підтримки має бути більше сфокусована на питанні ефективності бюджетних програм підтримки, чіткому визначенні індикаторів для оцінки результативності кожної бюджетної програми, ніж збільшенні фінансування галузі.

Визначальним напрямом державної політики підтримки сільського господарства має стати розроблення та впровадження нових програм так званої "зеленої скриньки", що перегукується з метою Програми розвитку органічного виробництва в Україні, а саме: стимулювати розвиток органічного виробництва шляхом надання виробникам органічної продукції фінансової підтримки, а також низки пільг та преференцій; завдяки веденню органічного виробництва досягти позитивного впливу на стан ґрунтів, агроландшафти та довкілля загалом; залучити території, де ведеться органічне виробництво, до структури національної екомережі, як ефективного механізму збереження ландшафтного біорізноманіття; розвивати ринок органічних продуктів та збільшувати, разом із зростаючим ринком, ефективність виробництва та перероблення органічної продукції; забезпечити захист органічної продукції від забруднення генетично модифікованими організмами; сформувати та закріпити довіру споживачів до органічного виробництва та сертифікованої і відповідним чином маркованої органічної продукції; за допомогою належним чином сертифікованої органічної продукції сприяти захисту інтересів споживачів; розвинути державну спеціалізовану систему сертифікації, надання консультацій, проведення наукових досліджень та навчання для сектору органіч-

ного виробництва; забезпечити контроль за станом ґрунтів та підвищити відповідальність власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель; розширити застосування біологічних методів захисту рослин та тварин, ґрунтозахисних технологій та проведення дозволених методів хімічної меліорації ґрунтів для підвищення їх родючості.

Внутрішніми та зовнішніми передумовами для успішного виконання програми є деякі наявні фактори поточної ситуації в аграрному секторі України та в світі, які можуть бути використані, як база підтримки для розвитку органічного виробництва: значне зменшення використання мінеральних добрив, пестицидів та інших агрохімікатів, що є сприятливою передумовою для розвитку органічного виробництва в Україні; наявність певної кількості вітчизняних агропідприємств, що вже мають багаторічний досвід ведення органічного виробництва та можуть бути використані як навчальні бази для розповсюдження власного досвіду; наявність початкового досвіду органічного виробництва (переважно отриманого за допомогою іноземних організацій внаслідок виконання низки проектів); потенційний внутрішній ринок для органічної продукції (бажання та готовність українських споживачів купувати якісні та безпечні органічні продукти харчування); значний потенціал для експорту сертифікованої органічної продукції з України внаслідок сприятливої ситуації на світових ринках органічної продукції (стабільно зростаючий попит); існування громадських організацій та об'єднань, які займаються розвитком та популяризацією органічного виробництва (Федерація органічного руху України, ВГО "Клуб органічного землеробства", Асоціація "БІОЛан Україна", Спілка учасників органічного виробництва "Натурпродукт", НПП "Еко-Інформ-Сервіс", ВЕГО "Мама-86" і т.ін.).

До проблем, що заважають становленню та розвитку органічного виробництва, треба віднести такі: відсутність відповідної законодавчої та нормативної бази для органічного виробництва та органічних продуктів; відсутність урядової стратегії та програми підтримки розвитку органічного виробництва; органічне виробництво не має функціонуючої державної системи контролю, яка була б акредитована на національному та міжнародному рівнях та охоплювала контроль як операторів органічного сектору, так і продукцію; слабка обізнаність виробників щодо специфіки органічного виробництва та населення щодо сертифікованої органічної продукції та продуктів; наукові дослідження, освіта та надання консультацій стосовно ведення органічного виробництва в Україні перебувають на початковій стадії; недостатньо наголошується на екологічній компоненті органічного виробництва; інноваційна пасивність більшості виробників та управлінських структур; низький загальний рівень технологічної культури українських виробників сільськогосподарської продукції.

Серед можливостей, які потрібно використати для підтримки розвитку органічного виробництва, насамперед потрібно назвати такі: більш широке застосування вітчизняного та іноземного досвіду ведення органічного виробництва та просування органічної продукції на ринок; широке використання

всіх видів засобів масової інформації для популяризації вживання органічних продуктів харчування, як невід'ємної частини здорового способу життя; забезпечення зростання попиту на органічну продукцію внаслідок формування довіри споживачів до сертифікованої органічної продукції; широке використання регіональних особливостей (місцевих традицій, інновацій, створення нових продуктів, вирощування місцевих видів рослин та розведення тварин); забезпечення громадської підтримки (зацікавленість неурядових, громадських та галузевих організацій та асоціацій); забезпечення органічного виробництва прямою фінансовою підтримкою та створення системи непрямой підтримки шляхом надання пільг та преференцій; вступ України до СОТ спонукає до більш широкого використання програм допомоги виробникам за рахунок "зеленої скриньки".

Фактори, що можуть негативно вплинути на виконання програми (ризик) можуть бути як "внутрішніми", так і "зовнішніми". Найголовнішими серед них є такі: ризики втрати врожаю внаслідок несприятливих погодних умов та природних явищ катастрофічного характеру; можливі зміни ринкової кон'юнктури органічної продукції внаслідок світової продовольчої кризи; нестабільна політична ситуація в країні; фінансова та банківська криза, що має наслідками припинення кредитування виробників та зменшення загального рівня фінансової підтримки аграрного сектору економіки; нестабільність вітчизняних ринків сільськогосподарської продукції; незавершеність земельної реформи та відсутність прозорого та цивілізованого ринку сільськогосподарських земель; підриз довіри до органічних продуктів харчування внаслідок неправомірного маркування або недоброякісної конкуренції.

Безперечно, для виконання Програми необхідні, передусім, вдосконалення організаційно-економічних механізмів розвитку органічного виробництва і розроблення дієвих заходів щодо законодавчого та нормативного забезпечення розвитку органічного виробництва, а саме, впровадження у практику базових агроекологічних вимог і стандартів відповідно до регламентів ЄС.

І, безумовно, для ефективності наукової та дорадчої підтримки розвитку органічного виробництва має бути державна підтримка та реструктуризація аграрної науки і освіти, запровадження навчання (насамперед, сільськогосподарського населення) основам ведення органічного виробництва, підготовка фахівців у галузі органічного виробництва на засадах державного замовлення, перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів, розширення наукових досліджень з питань органічного виробництва; створення підсистеми органічного виробництва у єдиній інформаційно-довідковій системі агропромислового комплексу України; розвиток сільськогосподарських дорадчих служб та розповсюдження вітчизняного та світового досвіду ведення органічного виробництва і підвищення загального рівня освіченості населення в галузі проблем виробництва якісного і безпечного продовольства і безпечності харчування.

Починаючи з 2003 р., в Україні спостерігається істотне збільшення фінансування "зелених" програм підтримки – бюджетні витрати зросли в 3,6 рази. Заходи "зеленої скриньки" за 2000-2002 рр. (в середньому за рік)

становили 677,3 млн грн, за 2004-2006 рр. – 2424,1 млн грн, і надалі планується збільшення вкладень у розвиток "зелених" програм в Україні.

Підсумовуючи сказане, доречно наголосити: серед шляхів вирішення проблеми безпеки продовольства в контексті екологічної спрямованості основним є органічне виробництво і реалізація "зелених" програм в Україні, що сприятиме сталому розвитку економіки країни і забезпеченню населення якісним і безпечним продовольством.

Література

1. Паньєвропейская конференция ФАО / ВОЗ по безопасности и качеству пищевых продуктов: материалы конф. (Будапешт, Венгрия, 25-28 февр. 2002 г.). – Венгрия, 2002. – 56 с.
2. Программа действий. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. – Женева: Центр "За наше общее будущее", 1993. – 70 с.
3. Приєднання до СОТ та аграрна політика в Україні // Політика та розвиток сільського господарства в Україні: наук. вид. / за ред. Ш. фон Крамона-Гауделя, С. Зорі, Л. Штріве. – К.: Вид-во "АльфаПринт", 2001. – С. 174-198.
4. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" від 18 жовтня 2005 р., № 2982-IV 25 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 45. – Ст. 2826.
5. Рудницька О.В. Аналіз ринку органічної продукції в Європейському Союзі / О.В. Рудницька // Науковий вісник НАУ: зб. наук. праць. – Сер.: Лісівництво. – К.: Вид-во НАУ. – 2006. – Вип. 97. – С. 101-105.
6. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1911 р., № 1264- XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
7. Альберт Гор будет развивать "зеленые технологии". [Электронный ресурс]. – Доступный з http://www.greenparty.ua/ru/news/world/world-news_17992.html.
8. Ульянченко О.В. Залежність продовольчої безпеки країни від забезпеченості аграрної сфери ресурсами / О.В. Ульянченко // Агросвіт: наук.-практ. журнал. – 2007. – № 9. – С. 4-8.
9. Шубін О.О. Продовольча безпека в контексті соціально-екологічних проблем: монографія / О.О. Шубін, В.Д. Малигіна. – Донецьк: Вид-во ДонНУЕТ, 2010. – 233 с.
10. Амбросов В.Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ / В.Я. Амбросов, В.М. Онегіна // Економіка АПК: міжнар. наук.-виробн. журнал. – 2009. – № 2. – С. 15-24.

Шубин А.А. Проблемы безопасности продовольствия: пути решения в контексте экологических требований и устойчивого развития

Приоритетность социальных и экологических проблем страны, их влияние на все сферы жизнедеятельности общества, здоровья населения и интересы будущих поколений побуждает к поиску путей решения проблемы безопасности продовольствия с учетом формирования национальной социально-экологической стратегии.

Ключевые слова: продовольствие, безопасность, экологическая направленность, пути решения Программы развития органического производства.

Shubin A.A. Food safety Problem: solutions in the ecological requirements and sustainable development

Priority of social and ecological problems of country, their influence on all spheres of vital functions of society, health of population and interests of future generations are induced to the search of ways decision of food safety problem, taking into account forming of national social and ecological strategy.

Keywords: food, safety, ecological orientation, ways of decision, Program of development of organic production.